

Justyna Spychalska-Stasiak
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Konstruowanie wiedzy naukowej o fenomenie ludzkiej płci

Artykuł stanowi próbę zwrócenia uwagi na specyfikę naukowego dyskursu płci. Wychodząc z założenia, iż stanowi on jeden ze sposobów konstruowania typowo polskiej rzeczywistości płci, przedstawiam występujące w jego ramach perspektywy, typowe dla nich sposoby spostrzegania płci oraz wynikające z takiego stanu rzeczy konsekwencje.

Od momentu wprowadzenia do polskiego dyskursu naukowego nowatorskiego paradygmatu rozważań o płci (Renzetti, Curran, 2005) minęło mniej więcej dwadzieścia lat. Ten stosunkowo niedługi okres okazał się jednak wystarczający do tego, aby zagadnienie ludzkiej płciowości odczarowano z mitu pozornej oczywistości. Esencjalistyczne konceptualizacje dostrzeganych różnic płci (Reber, Reber, 2005) zdezonizowała presja twierdzenia, zgodnie z którym bycie przedstawicielem danego rodzaju stanowi „zmienną w miejscu i czasie konstrukcję społeczną” (Melosik, 2007, s. 20). I choć przełamanie monopolu *stricte* biologistycznego znacząco poszerzyło *spectrum* naukowych dociekań o istocie płci, to jednak trudno jest uznać, aby jego dokonanie się uczyniło opisywany fenomen jednoznacznie rozstrzygniętym. Przesunięcie akcentów „od pewności absolutnej poznania naukowego ku wiedzy weryfikowanej kontekstualnie” (Hejnicka-Bezwińska, 2008, s. 45) korespondowało z pojawieniem się coraz bardziej złożonych dyskursów płci (Brannon, 2002; Wojciszke, 2004; Renzetti, Curran, 2005; Małachowski, 2006; Heywood, 2007; Vance, 2007). Każdy z nich wytwarzał własną, legitymizowaną stosownym zapleczem teoretycznym oraz pieczołowicie gromadzonymi wynikami badań wiedzę o określonej rzeczywistości płci. Na jej podstawie można więc było na przykład założyć, że mężczyźni są z Marsa, kobiety z Wenus, a dzieląca ich doświadczenia różnica stanowi efekt oddziaływania wyposażonego w płęć mózgu (Gray, 1995; Moir, Jessel, 2007). Równie zasadnie można jednak pomyśleć, że kobiecość oraz męskość to jedynie kulturowa farsa, zmieniająca swą fasadę w zależności od kontekstu funkcjonowania ludzi, by w ostatecznym rozrachunku dojść do wniosku, że przedstawiciele obu płci po prostu nie istnieją, a ich egzystencjalna manifestacja stanowi konsekwencję stylizowanego odgrywania znaczeń wywodzących

się z przesączonych relacją wiedzy/władzy stosunków płci (Gontarczyk, 1995; Ślęczka, 1999; Butler, 1995; 2007; 2008; Melosik, 2007). Uwzględniając zatem fakt, że koloryt współczesnego obrazu płci konstytuują równoprawne, choć wzajemnie sprzeczne dyskursy, roszczenie do uzyskania stanu absolutnej pewności zdaje się mieć charakter mało zasadny. Chęć zajmowania się omawianym zjawiskiem obliguje potencjalnego badacza do ustawicznego balansowania pomiędzy zróżnicowanymi przekazami dopływającymi z coraz bardziej migoczącej mapy aktualnych dyskursów a jego osobistymi preferencjami, ujawniającymi swoje oblicze w sytuacji opowiadania się po stronie jednego z nich (Chomczyńska-Rubacha, 2008). Gdyby jednak założyć, że naukowe sposoby ujmowania obiektywnie istniejącego świata w dalszym ciągu stanowią najbardziej wiarygodną deskrypcję oraz eksplikację danego fragmentu rzeczywistości (Hejnicka-Bezwińska, 2008), to ich równoprawny pluralizm obligowałby również do zadania pytania o współczesny status rzeczywistości płci.

Zdaniem Luckmanna i Bergera (1983, s. 24), „człowiek przeciętny nie zaprzęta sobie zwykle głowy tym, co jest dla niego rzeczywiste, ani tym, co wie, dopóki jakiś problem nie ograniczy go w jego działaniu”. Spoglądając wstecz, można odnieść wrażenie, że historia kobiet i mężczyzn pełna jest swoistego rodzaju dylematów między jednostkowym prawem do samorealizacji a koniecznością podporządkowywania się obiektywizującym wymogom dnia codziennego. Nie ulega przecież wątpliwości, że społeczne statusy nosicieli obu płci różniły się od siebie w sposób znaczący. Podczas gdy matriarchalny okres historii pierwotnej odznaczał się „równorzędnym (w starszej epoce kamiennej), a z czasem przeważającym (w młodszej epoce kamiennej) znaczeniem kobiet w gospodarce i polityce, co wyrażało się też w kulturze duchowej (religii)” (Krzak, 2007, s. 11), dojście do władzy mężczyzn wiązało się z prawie całkowitym wykluczeniem kobiet z wymienionych w powyższym cytacie sfer (Graff, 2003; Marshall, 2004; Głazewska, 2004; Gajewska, 2008; Socjologia. Przewodnik encyklopedyczny, 2008). Odgórne ograniczanie potencjału przedstawicielek płci żeńskiej do trzech tradycyjnie wyznaczonych obszarów, takich jak kościół, kuchnia i dzieci, przy jednoczesnym podtrzymywaniu twierdzenia o społecznej wszechmocy mężczyzn, stało się wkrótce przyczyną „masowego powstania kobiet przeciwko uciskowi” (Castells, 2008, s. 180), które to jednocząc swoje siły w jednym z najbardziej spektakularnych ruchów społecznych dwudziestego stulecia, wyznaczyły sobie za cel ukształtowanie nowej jakości relacji płci. Dotychczasowa asymetryczność przynależnych człowiekowi praw i obowiązków miała ustąpić miejsca autentycznej równości, gwarantującej równoważny dostęp przedstawicieli obu płci do społecznie stanowiących dóbr (Titkow, 1998; Ślęczka, 1999; Bator, 2001; Gajewska, 2008).

Jednak zdaniem White'a (2008, s. 9):

„żądanie równości jest (...) równocześnie zarówno złożone, jak i kontrowersyjne. Złożoność polega tu na tym, że u jego podstaw leży nie tyle żądanie jakiejś pojedynczej rzeczy, ale raczej pewnego zestawu rzeczy, które ktoś może (choć nie musi) postrzegać jako konieczne przez wszystkich pożądane. Kontrowersyjność z kolei wynika stąd, że czasem to żądanie wydaje się zagrażać innym ważnym wartościami”.

Feministyczne hasło zrównoważenia dotychczasowych stosunków płci, wspierane przez wybrane odłamy ruchu mężczyzn (Arcimowicz, 1997; Renzetti, Curran, 2005), symbolizowało więc potrzebę radykalnego odwrócenia porządku konstytuowanego na podstawie biologicznie determinowanych różnic płci. Uzyskanie stanu postulowanej równości wiązałoby się więc ze spisaniem nowatorskiego kontraktu, na mocy którego

dostęp przedstawicielek płci żeńskiej do takich sfer społecznego funkcjonowania, jak: prawo, ekonomia, polityka, a mężczyźni do sfery tradycyjnie określanej mianem prywatnej, wraz ze znaczącą modyfikacją płaszczyzny moralno-obyczajowej przyczyniłoby się do absolutnego zredefiniowania pozycji nosicieli obu płci (Humm, 1993; Gontarczyk, 1995; Ślęcka, 1999; Fuszara, 2002; Renzetti, Curran, 2005; White, 2008). Jak jednak należy zauważyć to, co dla wybranego grona kobiet i mężczyzn jawiło się jako konieczny i od dawna wyczekiwany stan rzeczy pozostałym uczestnikom danej zbiorowości kojarzyło się z niebezpiecznym naruszeniem funkcjonalnego *status quo*, korespondującym z bolesną utratą legitymizowanych wiekową tradycją prerogatyw (Bly, 1993; Hill, 1998). Emancypacyjne dążenia kobiet, czynione notabene dla dobra ogółu, stały się wkrótce przyczyną dziejowego konfliktu, okupionego, zdaniem Castellsa (2008, s. 181), „ciałami złamanymi istnień ludzkich”.

Walka feministycznie zorientowanej grupy kobiet o dostęp, a konserwatywnych mężczyzn o podtrzymanie dotychczasowo dzierżonej władzy przybrała z czasem formę prawdziwej rewolucji o nieograniczonym zasięgu oraz mniej lub bardziej widocznej mocy sprawczego oddziaływania (Castells, 2008). Jak bowiem warto w tym miejscu zaznaczyć owa „rewolucja płci” zbiegła się w czasie ze znacząco szerszym kompleksem zmian charakteryzujących rzeczywistość przełomu XX i XXI wieku. Modyfikacje w przyrodniczych podstawach życia, w połączeniu z „technologiczną transformacją biologii, farmakologii i medycyny” (Castells, 2008, s. 181) stworzyły kobietom możliwość ukształtowania bardziej świadomego stosunku wobec własnego ciała, kobiecej seksualności oraz korespondującej z nią, jak dotąd niepodzielnie, ideą prokreacji (Sobczyńska, 1995; Budrowska, 1997; Gromkowska-Melosik, 2008c). Unowocześnione metody produkcji zobligowały potencjalnych pracowników do ustawicznego podnoszenia kompetencji intelektualnych, wypierających z czasem konieczność wykazywania się w pracy tężyzną fizyczną mięśni (Strykowska, 1999; Fischer, 2003). Niestabnąca na sile działalność ruchów reformatorskich doprowadziła do wprowadzenia szeregu zmian w dotychczasowych regulacjach prawnych, w wyniku czego dyskryminowanie ludzi ze względu na dostrzegane gołym okiem atrybuty, wyznawaną religię, postawę ideową czy też orientację seksualną stało się zakazane (Fuszara, 2002; Waszkiewicz, 2007; Zielińska, 2008). „Gwałtowne rozprzestrzenianie się idei w zglobalizowanej kulturze i we wzajemnie powiązanym świecie (...)” (Castells, 2008, s. 182) spowodowało z kolei niebagatelną pluralizację dostępnych wzorów autokreacji ludzi podsuwanych przez stylizowany najnowszymi trendami rynek masowej konsumpcji (Melosik, 1996; Gąsiorek, 2000; Gromkowska, 2002; Pankowska, 2005; Szlendak, 2005; Castells, 2008). Całość opisywanych w tym względzie transformacji dokonywała się w warunkach „kulturowego rozluźnienia”, datującego swoje początki na okres rewolucji roku 1968, a przynoszącego swoistego rodzaju konsekwencje w czasie symbolicznego przejścia do ponowoczesności, w której społeczne formy „rozkładają się i topnieją w czasie krótszym niż ten potrzebny do ich powstania, i zaczynają upływać się kiedy tylko powoła się je do życia” (Bauman, 2007a, s. 7), konwencjonalność ludzkiego szczęścia ustępuje miejsca afirmatywnej polityce życia (Jacyno, 2007), a bezpieczeństwo, przewidywalność oraz stabilność dotychczasowych struktur podlega procesom nieustającej problematyzacji (Bauman, 2007b; Melosik, 1993; 1996; 2000; Thorne, 1995; Marody, Giza-Poleszczuk, 2004; Cohn-Bendit, Rüdiger-Dammann, 2008; Hejnicka-Bezwińska, 2008).

Na podstawie powyższych rozważań widać zatem wyraźnie, że permanentna trwałość relacji łączących przedstawicieli obu płci koresponduje z pewnego rodzaju dynamiką, warunkowaną z jednej strony mocą oddziaływania społecznej struktury, a z drugiej możliwością coraz bardziej odważnego wykraczania jej konstryktorów poza narzucane *status quo*. W tym kontekście nie dziwi więc fakt, że możliwość ich badawczego szacowania podporządkowana jest dwóm odrębnym schematom postępowania. Jak bowiem zauważa Gromkowska-Melosik (2008a, s. 76)

„relacje między kobietami i mężczyznami można interpretować w sposób *statyczny* – dążąc do uchwycenia stanu aktualnego, taki jaki jest w *danym momencie*. Nie ulega wątpliwości, że uzyskamy wówczas obraz, w którym zostanie potwierdzona teza o nierówności kobiet i mężczyzn w dostępie do władzy, stanowisk i środków finansowych (...). Z drugiej strony można podjąć próbę interpretacji o charakterze *dynamicznym* – pokazać w jaki sposób relacje między mężczyznami i kobietami zmieniały się na przestrzeni ostatniego wieku, na każdej płaszczyźnie życia społecznego. Uzyskany obraz będzie wówczas zupełnie inny: okaże się, że dystans w społecznym położeniu kobiet i mężczyzn, jak również w różnorodnych kontekstach dostępu do władzy, stanowisk, środków finansowych, edukacji stawał się w XX wieku coraz mniejszy, skracał się z dekadą na dekadę”.

Biorąc jednak pod uwagę fakt, że przejawy społecznych nierówności powstałych na podłożu płci w Polsce stanowią jeden z najchętniej poruszanych przez naukowców tematów (Fuszara, 2002; Mandal, 2000; 2007; Klebaniuk, 2007), a na rodzimym rynku wydawniczym w dalszym ciągu brakuje opracowania, które w sposób holistyczny przedstawiałoby dynamikę zmian dokonujących się w sytuacji nosicieli obu płci, intrygującą perspektywę ich badawczego szacowania zdaje się podejście dynamiczne. Nie ulega bowiem wątpliwości, że płynna rzeczywistość dnia codziennego wyprzedza badawcze „szkiełko i oko”, przysparzając mu tym samym ważkiej inspiracji do czynionych poszukiwań. Jeśli więc faktyczną intencją naukowych analiz jest chęć jak najbardziej wiarygodnego opisywania i wyjaśniania jej specyfiki w dziedzinie płci, to modyfikacja będącego przedmiotem niniejszego zainteresowania fragmentu rzeczywistości powinna być dostrzegalna także i w naukowym sposobie jego konceptualizowania. Z tego punktu widzenia można więc stwierdzić, że naukowe sposoby osławiania złożoności ludzkiej płci również cechują się określoną dynamiką, której syntetyczną reprezentację przedstawiono na rycinie pierwszej.

Na jej podstawie można bowiem wnioskować, iż rozważania o analizowanym fenomenie przybierały charakter ponadczasowy i ponadterytorialny. Niezależnie bowiem od tego, czy mamy na myśli społeczności tradycyjne, nowoczesne czy też ponowoczesne (Giddens, 2007) należy zauważyć fakt, że każda z nich, konstytuując mniej lub bardziej zwartą strukturę ich społeczno-kulturowego funkcjonowania generowała specyficzne subuniwersum znaczeń nadbudowywanych nad anatomicznymi wyznacznikami kobiecości i męskości (Michalik, 1992; Kaari, 1998; Uliński, 2001; Bogucka, 2005). Warto jednak zauważyć, że stosunkowo najdłuższym, bo mającym swoje źródła w okresie konstytuowania się myśli społeczno-filozoficznej, a w pewnych kręgach zachowującym racjonalność swych sądów do dnia dzisiejszego był paradygmat esencjalistyczny (Gontarczyk, 1995; Małachowski, 2006; Heywood, 2007). Z punktu widzenia jego zwolenników płęć stanowiła organ absolutnie stały, w żaden sposób niewikłający się w zależności społeczno-kulturowe, służący w zasadzie do wywigływania się z funkcji rozrodczych (Brannon, 2002). Ugruntowany na bazie biologicznego

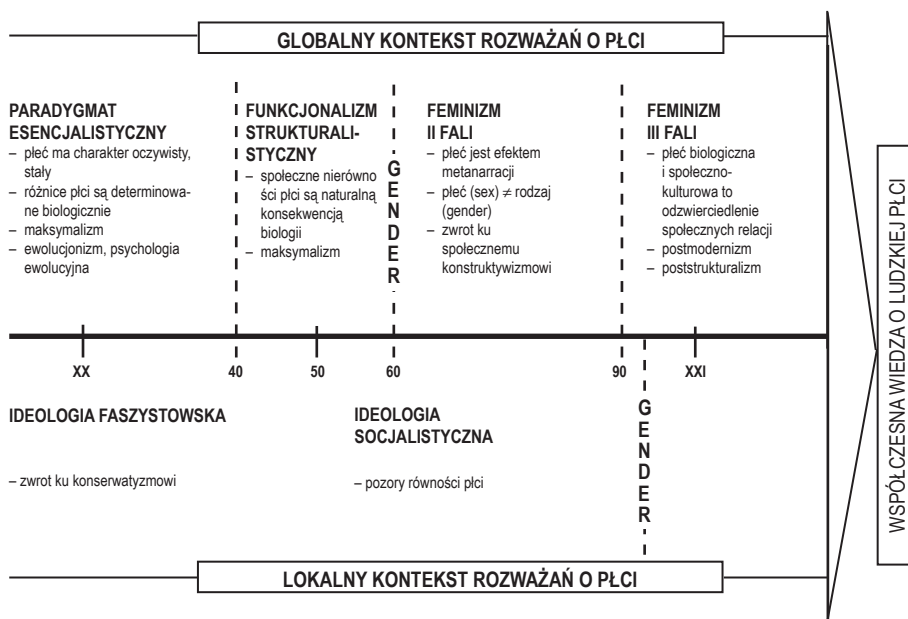
determinizmu „pogląd, że pomiędzy przedstawicielami obu płci istnieje wiele znaczących różnic” (Brannon, 2002, s. 42) wyznaczył jeden z kluczowych kierunków badań, skoncentrowanych na obiektywnym potwierdzeniu zarówno pierwszo-, jak i drugo-, i trzeciorzędowych różnic płci (Reber, Reber, 2005). Androcentryczne (Bem, 2000) działania maksymalistów przyczyniały się więc do empirycznego udowadniania słuszności założeń Doktryny Dwóch Sfer, zgodnie z którą dziedziny zainteresowań nosicieli obu płci różnią się od siebie w sposób nieodwracalny (Brannon, 2002; Zaworska-Nikoniuk, 2008).

Problematyczną złożoność omawianego fenomenu dostrzeżono dopiero w latach 60. XX stulecia. Przybierający w tym czasie na sile ruch feministyczny podjął trud zakwestionowania *stricte* esencjalistycznego sposobu myślenia o płci. Na podstawie dokonania M. Mead (1935) oraz R. J. Stollera (1968 za Glover, Caplan, 2007) przekonująco pokazał, że stabilna płeć, a w szczególności narastające na jej kanwie nierówności wykazują tendencję do elastycznego dostosowywania się do wymogów społeczno-kulturowej struktury. Zwrócenie uwagi na możliwość zewnętrznego, a nie biologicznego konstruowania płci uczyniło z niej kategorię zmienną, nieprzewidywalną, a co za tym idzie niebezpieczną. Dlatego też, obok genderowych opisów istoty ludzkiej płci, esencjalistyczny sposób jej ujmowania legitymizowały takie metanarracje jak rozum, religia czy też kultura, które znajdowały swoje najpełniejsze odzwierciedlenie w funkcjonalno-strukturalistycznej szkole myślenia o niej (Brannon, 2002; Mandal, 2004; Renzetti, Curran, 2005). Z jej punktu widzenia

„podstawowy sposób wyjaśniania zjawisk przydzielania ról kobietom i mężczyznom musi odwoływać się do faktu, iż rodzenie i opiekowanie się dziećmi ustanawia silny i nieodwołalny prymat związku matki z małym dzieckiem. To, z kolei, prowadzi do przekonania, że mężczyzna, który jest zwolniony z tych biologicznych funkcji powinien specjalizować się w działaniach alternatywnych (zorientowanych na role zawodowe)” (Parsons, 1955 za Renzetti, Curran, 2005, s. 11).

Wzmozżona krytyka tego typu twierdzeń zaowocowała więc powstaniem konkurencyjnego paradygmatu rozważań, nazywanego po prostu feministycznym. Jego istota sprowadzała się więc do tworzenia „holistycznego opisu działań — zajmujących odmienne miejsca w strukturze społecznej — kobiet i mężczyzn, którzy stają w obliczu zróżnicowanych możliwości i ograniczeń życiowych, a także muszą reagować (również i przez opór) na nowo pojawiające się sytuacje” (Renzetti, Curran, 2005, s. 18).

Biorąc jednak pod uwagę fakt, że ów feminizm, niebędący przedmiotem zasadniczego zainteresowania niniejszego artykułu, stanowi w dniu dzisiejszym orientację niezwykle wręcz zróżnicowaną, jednoznaczne scharakteryzowanie występujących w jego ramach sposobów ujmowania płci zdaje się zabiegiem ryzykownym (Melosik, 1996; Gąsiorek, 2000; Bator, 2001; Gromkowska, 2002; Titkow, 1998; Adamiak, 2004; Renzetti, Curran, 2005; Zaworska-Nikoniuk, 2008). Ogólnie można jedynie stwierdzić, że droga jego intelektualnego rozwoju wiodła od aktywnie działających feministek pierwszej fali, poprzez *genderowy* przełom teoretyczny drugiej, ku postfeministycznie zorientowanemu feminizmowi fali trzeciej, uznającemu kobiecość oraz męskość za nieesencjalistyczny przedmiot stosunków określających „kształt wiedzy dotyczącej tego, co to znaczy być kobietą i mężczyzną” (Melosik, 2007, s. 21).

Rycina 1. Globalno-lokalny kontekst naukowych rozważań o ludzkiej płci

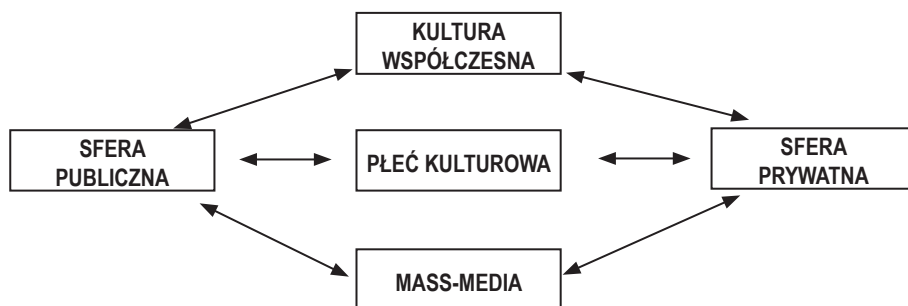
Z drugiej zaś strony omawiana rycina w stosunkowo klarowny sposób ukazuje fakt, że współczesne naukowe rozważania o płci wnikają się w specyfikę jednej z najbardziej znaczących dychotomii, rozpościerającej swą istotę na krańcach kontinuum: globalne — lokalne. Podczas gdy kraje, takie jak Stany Zjednoczone czy też Wielka Brytania odpowiadają za wytwarzanie nowatorskich sposobów konceptualizowania ludzkiej płci, proponowane przez ich reprezentantów założenia podlegają procesom lokalnej specyfikacji, warunkowanej zawikłaniami procesu translacji oraz koniecznością odnalezienia się ich w zgoła odmiennym kontekście społeczno-kulturowego funkcjonowania. Taki stan staje się szczególnie widoczny w Polsce, gdzie historia naukowych rozważań o płci bardzo wyraźnie koresponduje z przeszłościową spuścizną kraju. Nie ulega bowiem wątpliwości, że okres totalitarnego zniewolenia przyczynił się do powstania ponad dwudziestoletniego opóźnienia w prowadzonych w tym względzie analizach, a niejednorodny kontekst funkcjonowania Polaków po roku 1989 w niebagatelny wręcz sposób oddziaływał także i na kierunek oraz tempo związanych ze społeczno-kulturowym wymiarem płci zmian (Sztompka, 2006). Radykalizm dokonujących się w tym czasie modyfikacji spowodował, że „nowe reguły życia wchodzą wtedy w sprzeczność z dawnymi normami i wartościami, zakorzenionymi jeszcze głęboko w pamięci, w mentalności, w codziennych nawykach (...)” (Sztompka, 2006, s. 278). Z tego też względu współczesną rzeczywistość płci można by określić mianem wrzącego tygla, w którym niewidzialna ręka czasu bardzo sprawnie „wymieszała” naleciałości przeszłości z wymogami rzeczywistości dnia codziennego. W tej sytuacji fakt, że współczesne dyskursy płci konstytuują

trzy sprzeczne względem siebie stanowiska można potraktować w kategoriach swoistego rodzaju „znaku czasu” (Gromkowska-Melosik, 2008a).

Z punktu widzenia konserwatystów emancypacja kobiet oraz powstałe na jej kanwie modyfikacje stają się bowiem procesem społecznie nieostowym, zagrażającym stabilności doczesnej rodziny oraz ugruntowanej na mocy genowego przekazu naturalnej predestynacji człowieka. Dokonująca się zamiana stypizowanych ze względu na płeć ról jawi się więc tutaj jako niepożądane wynaturzenie, będące podstawą niczym nieuzasadnionej negacji tradycyjnie zorientowanych tożsamości płci (Brannon, 2002; Graff, 2003; Małachowski, 2006). Przedstawiciele feminizmów tradycyjnych (zob. Titkow, 1998) będą natomiast wychodzić z założenia, że modyfikacja płciowego *status quo* jest nie tylko konieczna, ale stanowi jedyną szansę na autentyczne wyzwolenie się ludzi spod urabiającego jarzma systemu. W tej sytuacji, emancypacyjne dążenia kobiet stanowią wciąż niedokończony projekt, którego kontynuacja zdaje się warunkiem *sine quo non* dla wyeliminowania społecznego wymiaru nierówności płci (Gontarczyk, 1995; Ślęczka, 1999; Bator, 2001; Graff, 2003; Fuszara, 2002; Renzetti, Curran, 2005). Postfemiści z kolei, przekonani o niczym nieograniczonej możliwości realizowania się człowieka, będą negować potrzebę wprowadzania zmian nie ze względu na fakt ich szczególnej szkodliwości, ale z powodu wyczerpania się takich sfer ludzkiego funkcjonowania, w których bycie kobietą albo mężczyzną staje się przyczyną narastania określonego typu nierówności płci. Aktualny kształt społeczno-kulturowej struktury zmodyfikował się już do tego stopnia, że jeśli tylko reprezentantki rodzaju żeńskiego będą miały na to ochotę, bez większych trudności mogą konkurować z przedstawicielami płci przeciwnej o zajmowanie najbardziej prestiżowych miejsc w społecznej strukturze (Melosik, 1996; 2007; Gąsiorek, 2000; Gromkowska, 2002; Gromkowska-Melosik, 2008b).

Z tego też względu można by domniemywać, że naukowe sposoby reprezentowania tej specyficznej sieci relacji, która wywiązuje się pomiędzy nosicielami obu płci będą miały charakter zróżnicowany, odzwierciedlający złożoność scharakteryzowanych powyżej perspektyw. Tymczasem wnikliwa analiza stosownej literatury upoważnia mnie do wysunięcia stwierdzenia, że dominującą płaszczyzną deskrypcji omawianego przedmiotu zainteresowań jest typowe dla tradycyjnych feminizmów ujęcie płci. Akcentowane w opracowaniach naukowych nierówności płci mają więc charakter niezaprzeczalny, a kierunek występujących w ich ramach asymetrii najtrafniej oddaje schemat: mężczyzna – dominator, kobieta – ofiara patriarchalnie urządzonej struktury społecznej (Gontarczyk, 1995; Bator, 2001; Duch, 2002; Graff, 2003; Strykowska, 2006; Hulewska, 2007; Łysak, Zierkiewicz, 2007; Wiśniewska-Szałek, Wiśniewska, 2007; raporty: Kobiety i Mężczyźni na Rynku Pracy, 2003; Równość Płci w Polsce, 2007; Kobiety w Polsce, 2007). Aby nie pozostawać gołosłownym, warto przytoczyć następującą egzemplifikację.

Zdaniem Chomczyńskiej-Rubachy (2006, s. 5), współczesne kierunki polskich pedagogicznych badań nad płcią dotyczą pięciu zasadniczych obszarów, a mianowicie: „płeć i rodzaj w kulturze współczesnej, płeć i rodzaj w szkole, płeć i rodzaj a nauczyciele, płeć i rodzaj w podręcznikach szkolnych oraz w edukacji seksualnej”. Rozszerzenie tak ustanowionego minimum o naukowy dorobek socjologii, psychologii i antropologii kulturowej doprowadziło do wytypowania czterech interdyscyplinarnych kontekstów, w których lokują się naukowe rozważania o ludzkiej płci. Ich graficzną reprezentację przedstawia rycina 2.

Rycina 2. Interdyscyplinarne konteksty naukowych rozważań o ludzkiej płci

Charakterystykę powyższej ryciny należy zacząć od wyjaśnienia, dlaczego proponowane przez Chomczyńską-Rubachę (2006) pojęcia: „płeć” oraz „rodzaj” zastąpiono kategorią „płeć kulturowa”. Taki stan rzeczy czerpie swoje uzasadnienie z teoretycznego przejścia od feminizmu II do III fali. Podczas gdy istota *genderowej* perspektywy rozważań o płci polegała na wprowadzeniu dwóch terminów wyodrębniających „aspekt biologiczny (*sex*) oraz społeczno-kulturowy (*gender*)” (Gontarczyk, 1995, s. 35), postfeministyczny paradygmat ujmowania omawianego fenomenu odchodzi od podtrzymywania tak konfrontacyjnie ustanowionej formuły rodzaju (Hyży, 2003; Glover, Kaplan, 2007; Trawińska, 2008). W tej sytuacji można więc uznać, że

„na gruncie języka polskiego zdecydowanie trafniej istotę pojęcia *gender* ujmuje sformułowanie *płeć kulturowa*. Wyraźnie bowiem zaznacza, że mówimy i chcemy zwracać uwagę na *kulturową nadbudowę* płci biologicznej. Że interesuje nas zespół atrybutów i zachowań oczekiwanych od kobiety i mężczyzny oraz postrzeganych jako przydatne w ich społecznym funkcjonowaniu” (Titkow, 2007, s. 27).

Posługiwanie się omawianym terminem stwarza zatem możliwość integralnego ujmowania zarówno psychicznych, jak i społeczno-kulturowych znaczeń konstytuowanych w odniesieniu do biologicznego wymiaru płci (Marshall, 2004; Buczkowski, 2005).

Każdy z wyróżnionych w powyższym zdaniu aspektów ma swoje źródło w kulturze współczesnej, która emitując coraz bardziej nieostre role płci, staje się wyznacznikiem określonego sposobu myślenia oraz działania jednostek. Wyznaczane w jej ramach wzorce, będące ważnym elementem zbiorowej świadomości (Sztompka, 2006), znajdują swoje potwierdzenie w medialnym przekazie, który to, prócz funkcji rozrywkowej, wywiera także „szeroki wpływ na nasze doświadczenie i na kształtowanie opinii publicznej” w omawianej kwestii (Giddens, 2007, s. 475). Można więc zauważyć, że społeczno-kulturowe legitymizacje określonego obrazu płci stanowią podstawę dla precyzowania kolejnych dwóch, uniwersalnych kontekstów funkcjonowania ludzi. Jak bowiem piszą Marody i Giza-Poleszczuk (2004, s. 262), „sfera prywatna i sfera publiczna są pojęciami nie tylko relatywnymi, lecz także zawsze odniesionymi do wspólnot ułokowanych na

różnych poziomach hierarchicznej organizacji społecznej”. Biorąc zatem pod uwagę fakt, że „sfera prywatna w oryginalnym znaczeniu jest przestrzenią integracji wewnątrzgrupowej, podczas gdy sfera publiczna przestrzenią integracji międzygrupowej” (Marody, Giza-Poleszczuk, 2004, s. 263), w dalszej kolejności należy podjąć próbę zgeneralizowanej rekonstrukcji naukowego obrazu nosicieli obu płci.

Rozpoczynając więc od poziomu zakresowo najszerszego, można ogólnie stwierdzić, że

„nasza kultura, uformowana od kilku tysięcy lat na sposób patriarchalny i mimo widocznych zmian zachowuje ten charakter do dzisiaj – opiera się na wzorze asymetrycznym. Ufundowana na wartościach męskich, a w każdym razie za takie uznawanych, tworzona jest głównie przez mężczyzn i posiada zasadę regulującą, która wszystko, co może być uznawane za kobiece, wyrzuca poza kulturę, zaliczając bądź do natury, gdy chodzi o kobiety, bądź do *dewiacji*, gdy kobiecość zostaje przypisana mężczyźnie” (Brach-Czaina, 1997, s. 7; Graff, 2003; Arcimowicz, 2003).

Taki stan rzeczy znajduje więc swoje odzwierciedlenie w zdychotomizowanym ze względu na płeć przekazie medialnym. Nie ulega bowiem najmniejszej wątpliwości, że zarówno książki, szkolne podręczniki, bajki, czasopisma, jak i filmy, seriale, reklamy i programy telewizyjne stanowią niebagatelne wręcz źródło stereotypowych obrazów nosicieli obu płci (Arcimowicz, 1997; Mizielińska, 1997; Siemińska, 1997; Wódz, 2004; Pauluk, 2005; Łysak, Zierkiewicz, 2006; Ciłko, 2006; Martin, 2007). Co ciekawe, analizy prospołecznych transmisji w tej dziedzinie właściwie nie występują, a swoistego rodzaju kulturowy zamęt w możliwych sposobach autokreacji ludzi odzwierciedla dość enigmatycznie brzmiące stwierdzenie, iż współczesne stereotypy płci rozpościerają się na krańcach kontinuum: tradycyjne – współczesne (Arcimowicz, 2003; 2008; Łaciak, 2008; Zaworska-Nikoniuk, 2008). Utożsamianie sfery prywatnej ze zintegrowanym zbiorem „jednostek identyfikujących się z celami grupy (...)” (Okoń, 2001, s. 118) rodzinnej, rówieśniczej, szkolnej lub zawodowej może doprowadzić do wniosku, że każde ze wskazanych środowisk stanowi agendę urabiającego i ograniczającego edukowania jednostek w dziedzinie płci. Specyfika dokonujących się w ich ramach interakcji, prezentowane postawy i style komunikacji w powiązaniu z wyrafinowanymi mechanizmami stypizowanego oddziaływania doprowadza w gruncie rzeczy do podtrzymywania stereotypowych konstrukcji tożsamości płci (Buczkowski, 1997; Harris, 1998; Brannon, 2002; Bukowski, 2004; Pankowska, 2005; Renzetti, Curran, 2005; Karkowska, 2006; Kurzępa, 2006; Rudek, 2006). Odniesienie sfery publicznej do sektorów polityki, ekonomii, gospodarki i rynku pracy wiedzie do wniosków zbliżonych do powyższych. Siła oddziaływania stereotypów płci w znaczący sposób utrudnia ukształtowanie nowej jakości relacji płci, przyczyniając się tym samym do wciąż dysproporcjonalnego dostępu do społecznie stanowiących dóbr (Mandal, 2000; 2007; Fuszara, 2002; Strykowska, 2006; Hulewska, 2007; Węglowska-Rzepa; Grudzińska, Kozłowska, 2007; Wiśniewska-Szałek, Wiśniewska, 2007; Kobiety i mężczyźni na rynku pracy, 2003; Kobiety, 2003; Równość płci w Polsce, 2007; Kobiety w Polsce, 2007).

Odzwierciedlona w zestawionych powyżej tekstach asymetryczność w kulturowej ewaluacji nosicieli obu płci można sprowadzić do stwierdzenia, że społeczna wartość kobiecości utożsamianej ze sferą prywatną, naturą i reprodukcją jest bezporównywalnie niższa od korespondującej z kulturą, produkcją, sferą publiczną istotą męskości (Głazewska, 2004). Tymczasem odniesienie wspomnianych dychotomii do rzeczywistości

dnia codziennego wydaje się dyskusyjne. Nie ulega bowiem wątpliwości, że nierówne tempo dokonujących się w jej ramach zmian odciska swoje piętno także na określonym sposobie bycia przedstawicieli obu płci. Powolne naruszanie skostniałego *status quo* odbywa się bowiem w warunkach swoistego „zawieszenia” pomiędzy dyktatem tradycji, a złożonością niejednoznacznej oferty kultury współczesnej, w stanie „*bycia pomiędzy*, ze wszelkimi konsekwencjami w postaci nie do końca dającej się zdefiniować tożsamości oraz niekonsekwentnych ocen i działań” (Biedroń, 2008, s. 92).

Z jednej bowiem strony, wzmoczona pluralizacja kulturowych kodów płci zmusza jej nosicieli do ustawicznego konstruowania i rekonstruowania własnej tożsamości, która w odniesieniu do radykalnej inflacji dyktowanych w tym względzie znaczeń coraz częściej przybiera formę zewnętrznej jedynie stylizacji, wpisującej się w tymczasowe reguły stanowienia o sobie samym (Melosik, 2000; Gromkowska, 2002). Z drugiej, „kulturowi strażnicy” tradycyjnie zorientowanych paradygmatów płci sprzyjają tworzeniu samoidentyfikacji Polaków wokół zwyczajowo zwymiarowanych społecznych ról płci, wiążących kobiety z ideą macierzyństwa, a mężczyzn, nieco zaskakująco, z rolą męża (Titkow, 2007). Na tej podstawie można więc założyć, że na poziomie werbalizowanej autoidentyfikacji nosicieli obu płci nie dokonała się żadna zasadnicza zmiana. Jednak odniesienie tego wniosku do innego typu analiz osłabia jednoznaczność jego wymowy. Deklarowanej wartościowości rodziny w Polsce (Kocik, 2006) towarzyszą bowiem spadające wskaźniki formalnie zawieranych małżeństw, najniższe spośród wszystkich państw Unii Europejskiej wskaźniki dzietności oraz wzrastające liczby udzielanych rozwodów i separacji (Kobiety w Polsce, 2007; GUS, 2008).

W sensie demograficznym populacja Polaków charakteryzuje się siedmiokrotną przewagą kobiet, żyjących notabene od potencjalnego mężczyzny średnio o dziewięć lat dłużej. I choć w przypadku noworodków liczba przedstawicieli obu płci charakteryzuje się nieznaczną przewagą chłopców, to jednak obniżona odporność biologiczna ich organizmów podnosi „ryzyko śmierci na skutek poronienia lub przy urodzeniu” (Witkin, 1997, s. 107). Właściwie należy stwierdzić, że czym starsza grupa wiekowa ludzi tym bardziej uwidacznia się liczbowa dominacja kobiet. Przedstawiciele „silnej płci” już od samego poczęcia cechują się bowiem, jak się wydaje, wzmocnionym „ryzykiem wcześniejszego zgonu” (Witkin, 1997, s. 16), będącego konsekwencją częstszego zapadania na choroby nowotworowe, brania udziału w wypadkach komunikacyjnych oraz związaną z nieumiejętnym rozwiązywaniem przeżywanych konfliktów tendencją do autodestrukcji (Witkin, 1997; Arcimowicz, 2003; 2008; Melosik, 2006; Sax, 2007; Kobiety w Polsce, 2007).

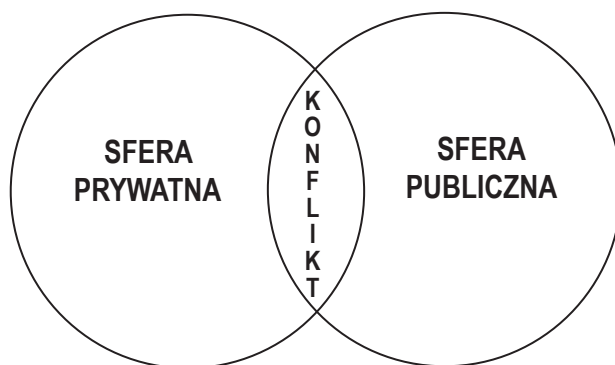
Biorąc zatem pod uwagę fakt, że przedstawiciele rodzaju męskiego muszą nauczyć się żyć w warunkach coraz bardziej sfeminizowanej kultury, proces adaptacji do zmian u nosicieli obu płci różni się od siebie w sposób znaczący. Podczas gdy Polki stanowią osoby coraz bardziej świadome siebie oraz swojej sytuacji w otaczającym je świecie, „silnie akcentują swoją obecność w sferze życia publicznego (zawodowego), jak również jej subiektywną psychologiczną reprezentację” (Boski, 2006, s. 41-42), modyfikowanie męskości przebiega mozolnie i problemowo. O takim stanie rzeczy świadczą, zdaniem Chmury-Rutkowskiej i Ostrouch (2006), zarówno obniżające się wyniki szkolne chłopców, jak i wzrastające wskaźniki bezrobocia, obniżone poczucie wartości własnej, częstsze przeżywanie stanu frustracji, agresja lub wycofanie. Warto bowiem zauważyć, że podczas gdy dla przedstawicielek rodzaju żeńskiego modyfikacja płciowego *status quo* mogła oznaczać

oczekiwane wyzwolenie spod jarzma ograniczającego systemu społecznych oczekiwań, dla mężczyzn wiązała się z utratą niekwestionowanej jak dotąd pozycji. W tej sytuacji nie dziwi więc nie dziwić fakt, że kulturowe niepokoje korespondujące z niemożnością uzyskania jednoznacznej odpowiedzi na pytanie: co to znaczy być przedstawicielem danej płci w Polsce zdecydowanie boleśniej dotyczą mężczyzn. Próba ukształtowania męskiej tożsamości w warunkach coraz bardziej sfeminizowanej kultury współczesnej wpędza subiektywnie przeżywaną męskość w permanentny stan niepokoju, stymulowanego przez cały kompleks czynników doprowadzających do stopniowego zrównywania się społecznych statusów obu płci (Pankowska, 2005; Sax, 2007; Cieniuch, 2008; Radomski, 2008; Dąsal, 2008; Wybacz, 2008). Kiedy wpisywanie się w model „mężczyzny u steru” (Brannon, 2002) staje się coraz mniej aprobowanym sposobem męskiego funkcjonowania, realizowanie paradygmatu „wrażliwego androgyna” stoi w zdecydowanej sprzeczności z wdrukowyaną do ich umysłów od wieków zasadą absolutnego wręcz negowania cech dziecięcych, kobiecych oraz homoseksualnych (Badinter, 1993; Arcimowicz, 2003). Nawet jeśli dominującym sposobem funkcjonowania mężczyzn pozostaje w dalszym ciągu aktywność na łonie publicznym i zawodowym, to przybierająca na sile „kultura ojcostwa” wika ich w stan przeżywanego dysansu iskrzącego na linii wydajnego zaangażowania w pracę a pozostawaniem obecnym w życiu swojej rodziny ojcem i mężem (Chmura-Rutkowska, Ostrouch, 2006; Fuszara, 2008; Kluczyńska, 2008). Paradoksalność kulturowego przekazu dotyczącego mężczyzn polega zatem na zmuszaniu ich do ustawicznego balansowania pomiędzy dyktatem tradycji, a generowanym przez coraz bardziej wymagające partnerki zestawem oczekiwań sprowadzających się do tego, by mężczyźni byli „czuli, łagodni, a jednocześnie, by potrafili dumnie stawić czoła trudnościom, by włączyli się w obowiązki domowe i wychowywali dzieci oraz zarabiali dużo pieniędzy na utrzymanie rodziny” (Chmura-Rutkowska, Ostrouch, 2006, s. 18).

W tej sytuacji można więc stwierdzić, że schematyczny podział społecznych ról płci na przejawiających inicjatywę mężczyzn oraz podporządkowane ich dyrektywom kobiety ulega stopniowemu rozluźnieniu. Można przecież zauważyć, że zasadniczym motorem analizowanych zmian stają się właśnie przedstawicielki rodzaju żeńskiego. Dobrze wykształcone, nieobawiające się precyzowania własnych oczekiwań oraz podejmowania związanego z ich realizacją działania coraz odważniej wkraczają do obszarów stereotypowo zarezerwowanych „tylko dla panów”. Jako uczestniczki sfery publicznej wykorzystują „środki masowego przekazu do rozwijania świadomości wagi problematyki kobiecej. Za ich pośrednictwem walczą o równe prawa, o likwidację dyskryminacji politycznej, ekonomicznej, kulturowej, likwidację ubóstwa kobiet, przemocy wobec nich” (Buksiński, 1999, s. 192-193). Na łonie rodziny podejmują z kolei trud stopniowego włączania mężczyzn do świata domowych pieleszy, dzięki czemu „role domowe kobiet pracujących ulegają powolnym przemianom w kierunku współuczestnictwa w realizacji czynności gospodarczych z innymi członkami rodziny i stopniowego odchodzenia od samodzielności ich realizacji” (Kotłarska-Michalik, 2001, s. 101; za: Szyszka, 2008, s. 217). Funkcja prokreacyjna coraz częściej staje się efektem świadomego wyboru obu partnerów, a nie ich życiowej predestynacji. Malejące wskaźniki dzietności w Polsce, w powiązaniu z obniżającym się wiekiem maksymalnej płodności kobiet potwierdzają, jak się wydaje, tak ustanowiony wniosek (Kobiety w Polsce, 2007). Wzrastająca liczba urodzeń pozamażeńskich, występowanie rodzin monoparentalnych,

a także fakt pozostawania matkami przez osoby niepełnoletnie świadczy z kolei o niebagatelnym rozluźnieniu sfery obyczajowej, odnoszącej się do społeczno-kulturowego regulowania seksualności (Giddens, 2006; Kobiety w Polsce, 2007).

Z tak zarysowanego kontekstu zmian wyłania się więc sfera przeżywanych przez obie strony konfliktów (rycina 3), których samo zaistnienie świadczy o stopniowym załamaniu się siły oddziaływania doktryny dwóch sfer. Kluczowe efekty ich rozwiązywania przyczyniają się więc do powstawania nowego kontraktu płci. Z tego punktu widzenia procesualne spojrzenie na fenomen ludzkiej płci zyskuje w sposób niebagatelny na swej poznawczej atrakcyjności.

Rycina 3. Efekt dokonujących się zmian płciowego *status quo* w Polsce

Jak bowiem zauważa Fuszara (2002, s. 9), w dalszym ciągu

„nie wiemy, jaki będzie *nowy kontrakt płci*, ale warto obserwować proces jego powstawania, śledzić poszczególne etapy jego kształtowania się, a także analizować składające się nań elementy oraz wpływ grup – w tym samych kobiet – na jego treść i wyznaczone w jego ramach role dla poszczególnych grup”.

W tej sytuacji można więc zauważyć, że teoretyczne konceptualizacje omawianego fenomenu nie zawsze idą w parze z tym, co mogłoby zarejestrować wnikliwe oko naiwnego naukowca (Zimbardo, 2002). Podczas gdy współczesny kontekst rzeczywistości płci w Polsce przybiera coraz bardziej formę trudnej do przewidzenia dyskursywnej przestrzeni, spod pióra naukowców wyłania się obraz nadzwyczaj poukładany, irytująco wręcz przewidywalny. I choć trudno nie uznać powagi twierdzenia, że fakt, iż „od ostatniej ćwierci XX wieku jesteśmy na całym świecie świadkami masowego powstania kobiet przeciwko uciskowi nie oznacza, że problemy dyskryminacji, ucisku i wykorzystywania kobiet i ich dzieci zniknęły czy nawet zasadniczo zmieniły swoją intensywność” (Castells, 2008, s. 180), to jednak niepozorne odwrócenie poznawczej perspektywy mogłoby doprowadzić do ustanowienia wniosku równie ważkiego, ujmującego samo wystąpienie sygnalizowanego w powyższym cytacie buntu w kategoriach niepodważalnego świadectwa zmian, obejmujących

swoim zakresem poziom jednostkowego samouświadczenia oraz pewien szczególny stan jego społeczno-kulturowego odniesienia. Eksplorowanie podejścia dynamicznego stwarza bowiem możliwość nietypowego spojżenia na dobrze już rozpoznane aspekty płci, doprowadzając tym samym do rzucenia zupełnie nowego światła na schematycznie, jak dotąd, rekonstruowane losy przedstawicieli obu płci. Niedostateczne wykorzystywanie drzemiącego w jego ramach potencjału obliguje do wzmożonej refleksji, której efekty przedstawiono poniżej.

Gdyby współczesne próby intelektualnego rozwiązywania łamigłówek płci ujmować w sposób metaforyczny, to z powodzeniem można by je przyrównać do wyczerpującej wędrówki po migoczącej mapie serwowanych w tym względzie znaczeń (Rutkowiak, 2005). Stosunkowo niedługi okres naukowych analiz z dziedziny płci w Polsce wytypował już swoistego rodzaju matrycę teoretycznych rozważań, wytyczających płaszczyznę jej badawczego spostrzegania. Z tego punktu widzenia, parający się tematyką kobiet i mężczyzn uczeni jawią się jako nieutrudzeni wędrownicy, rozpoczynający swą intelektualną krucjatę w imię zaspokojenia własnych potrzeb poznawczych oraz usankcjonowania określonego rodzaju prawdy o będących przedmiotem ich zainteresowania aspektach płci. O ile więc cele odzwierciedlają płaszczyznę porozumienia wszystkich podróżujących, o tyle zasadnicze sposoby ich realizacji okazują się tym, co różnicuje monolityczność ich wspólnego wędrowania. Ostateczne dotarcie do mety wyprawy poprzedza bowiem konieczność ulokowania się w teoretycznej przestrzeni serwowanych w tym względzie koncepcji, co może przybierać formę uporczywego podążania szlakiem wytyczonym przez tylko jedną z nich, ustawicznego lawirowania pomiędzy dostrzeganą w ich ramach alternatywą lub też obligować do ukształtowania takiego sposobu poznawczego funkcjonowania, który nie pozwoli na zredukowanie złożonego kontekstu ludzkiej płci.

Innymi słowy można więc stwierdzić, że każdy proces badawczego oswajania świata poprzedzony jest zobowiązującą sztuką dokonywania wyborów, będących z jednej strony przyczyną, a z drugiej swoistego rodzaju skutkiem funkcjonowania prywatnej filozofii badacza (Nowak, 1984). Nie ulega przecież wątpliwości, że wpisywanie się w model uczonego jednej, dwóch lub wielu dróg stanowi w pewnym sensie odzwierciedlenie wzmożonej refleksji badacza nad możliwymi sposobami istnienia świata, specyficznej roli człowieka w nim oraz zakładanej możliwości ich metodologicznego przeniknięcia. I choć taki stan rzeczy można by uznać za całkowicie naturalny, to jednak trudno jest oprzeć się wrażeniu, że fakt jego występowania ulega pewnemu „wstydliwemu zatajeniu”, legitymizującemu tym samym scjentystyczny ideał naukowości oraz postawy badacza w nim (Amsterdamski, 1984). Zupełnie tak, jakby profesjonalnym wytwarzaniem wiedzy zajmowały się jednostki w pewnym sensie „odczłowieczone”, wolne bowiem od epistemologicznych pułapek oraz indywidualnego poglądu na świat (Mądrzycki, 2002).

Tymczasem zakładana obiektywność naukowego postępowania zdaje się ograniczona dwoma co najmniej względami. Z jednej bowiem strony, posługiwanie się właśnie taką, a nie inną „ontologią średniego zasięgu” (Nowak, 1984, s. 24) stanowi sumę zindywidualizowanego, życiowego doświadczenia, wyuczonego sposobu wrastania w kulturę oraz mniej lub bardziej krytycznego podejścia do zarówno „zimnych”, jak i „gorących” elementów społecznego wymiaru jego samoświadomości (Kozielecki, 2000; Sztompka, 2006). Z drugiej, zawodowe wykonywanie rzeczowych analiz niesie w sobie wymóg wnikliwego rozpoznania zastanego zbioru wiedzy oraz dostosowania swojego sposobu myślenia i trybu postępowania do wytyczonych

rygorów akademickiej gry (Melosik, 2007). W tej sytuacji można więc zauważyć, iż towarzyszące procesowi wytwarzania wiedzy przedzałożenia, w równie ważnym stopniu czerpią swoje źródła „z nauki samej, z wcześniejszych ustaleń empirycznych i teoretycznych uogólnień” (Nowak, 1984, s. 21).

Scharakteryzowany w powyższym akapicie stan rzeczy, określany na użytek niniejszych analiz mianem „podwójnego uwikłania badacza” zdaje się szczególnie widoczny w odniesieniu do typowo polskich analiz płci. Jak bowiem zauważa Graff (2004, s. 207), cienka granica pomiędzy „światem akademickiej humanistyki a aktywnością społeczną i artystyczną, między działaniem a refleksją nad formami działania (...)” ulega stopniowemu zatarciu, a wzajemne przenikanie zarówno osobistej, jak i zawodowej płaszczyzny funkcjonowania czyni ów proces intelektualnego ogarniania złożoności świata obiektywistyczno-subiektywistycznym porządkiem działania. Podczas gdy przymus ulokowania propagowanego sposobu myślenia w powszechnie uznawanych ramach teoretyczno-metodologicznej analizy odzwierciedla pewien szczególny rodzaj starania o możliwość jak najbardziej trafnego diagnozowania wybranego wycinka rzeczywistości, epistemologiczne opowiedzenie się po stronie właśnie takiej a nie innej jego wersji staje się nagle przejawem zindywidualizowanej preferencji poznającego, podporządkowanej aksjologicznemu wymiarowi jego egzystencji (Nowak, 1984).

W tej sytuacji spostrzeżenie, iż wytwarzanie wiedzy zarówno o biologicznym, jak i społecznym i kulturowym wymiarze płci nie jest procesem wolnym od osobistego wartościowania badacza, który poczawszy od doboru interesującej go tematyki, a skończywszy na interpretacji uzyskanych wyników może kierować się mniej lub bardziej uświadamianym stosunkiem własnym wobec samego feminizmu oraz etiologii dostrzeganych różnic płci (Chomczyńska-Rubacha, 2008) nabiera cech szczególnych, upoważniających niejako do uzewnętrznienia pytania: czy naukowe opracowania z dziedziny płci faktycznie pomagają zrozumieć coraz bardziej złożony kontekst jej lokalnego występowania, czy też zasadniczo go redukują, przyczyniając się tym samym do ustanawiania określonego obrazu jej przejawów. Trudno jest bowiem nie odnieść wrażenia, że teksty z omawianego obszaru, dążąc do zdemistyfikowania siły oddziaływania Doktryny Dwóch Sfer (Brannon, 2002) paradoksalnie ją potwierdzają, pielęgnując tym samym mit o absolutnej rozłączności pierwiastka męskiego i żeńskiego.

Poszukując egzemplifikacji potwierdzających zasadność powyższego stwierdzenia, zacząć można na przykład od tego, iż naukowe opracowania z omawianej dziedziny dalekie są od budowania holistycznego obrazu człowieka zanurzonego w dookreślonej rzeczywistości płci. W natłoku publikacji zogniskowanych wokół omawianego fenomenu występuje bowiem tendencja do separowania problematyki kobiecej od tej, uznawanej za typowo męską (Gromkowska, 2000; 2002; Melosik, 2006; Arcimowicz, 2003; Chybicka, Kaźmierczak, 2006; Titkow, 2007; Fuszara, 2008; Stawiak-Ososińska, 2008; Chybicka, Pastwa-Wojciechowska, 2009). I choć w większości z wymienionych prac kategoria kobiecości (męskości) koresponduje z pojęciem męskości (kobiecości), to jednak trudno jest tutaj nie ulec wrażeniu, iż drugi z elementów tak ustanowionej diady wciela się w postać bohatera drugoplanowego, będącego raczej tem niż równoprawnym partnerem czynionej analizy (por. Titkow, 2007).

Taki stan rzeczy znajduje z kolei swoje szczególne odzwierciedlenie w ilościowej wręcz dysproporcji w wiedzy o przedstawicielach zarówno męskiej, jak i kobiecej płci. Nie ulega bowiem wątpliwości, że niebagatelna większość rozważań koncentruje swoje poznawcze wysiłki na wnikliwym rozpoznawaniu kondycji przed-

stawicielek żeńskiej płci (Żarnowska, Szwarz, 1992; 2006; Miluska, Pakszys, 1995; Titkow, Domański, 1995; Gromkowska, 2000; 2002; Chybicka, Kaźmierczak, 2006; Titkow, 2007; Stawiak-Ososińska, 2008; Chybicka, Pastwa-Wojciechowska, 2009). O męskości natomiast pisze się niewiele, a jeśli już to najczęściej z „typowo kobiecego punktu widzenia” (Arcimowicz, 2003; Chmura-Rutkowska, Ostroch, 2006; Melosik, 2006; Fuszara, 2008, Radomski, Truchlińska, 2008). Zarówno w pierwszym, jak i w drugim przypadku sposób przedstawiania głównych bohaterów społecznej sceny płci przybiera, jak się wydaje, charakter osobliwie schematyczny, odzwierciedlający tradycyjnie ugruntowaną diadę: mężczyzna – pan, kobieta – niewolnik (zob. Pakszys, 1995). Na jego podstawie można na przykład utrwalić przekonanie, że coraz lepiej wykształcone grupy kobiet w Polsce wciąż zasilają zbyt liczne rzesze bezrobotnych, zarabiają od kilku do kilkunastu procent mniej od mężczyzny zajmującego dokładnie to samo stanowisko i są gotowe do bezdyskusyjnego wpisywania się w model „superkobiety”, obciążonej zarówno obowiązkami zawodowymi, jak i domowymi (Fuszara, 2002; Kobiety w Polsce, 2007; Szyszka, 2008). Jeśli więc sygnalizowana dysproporcja w dostępie do społecznie stanowiących dóbr jest szczególnie dotkliwa dla przedstawicielek kobiecości, mężczyźni muszą zatem być tymi, którzy poprzez zachowanie płciowego *status quo* odnoszą specjalne korzyści.

Jak jednak warto w tym miejscu zauważyć, podczas gdy feminocentryczna orientacja badawcza dostarcza niezwykle wręcz cennych informacji o zasadniczym podmiocie jej zainteresowania, podleganie męskości wyrafinowanym mechanizmom poznawczej selekcji wpędza ich egzystencję w stan złożonych domysłów, odzwierciedlających częstokroć tradycyjną konstrukcję ich płciowej tożsamości (Brannon, 2002). Rozjaśniając intencje towarzyszące powyższemu stwierdzeniu, należy pokusić się o następującą egzemplifikację, odnosząc się do efektów wnikliwej analizy raportu „Polityka równości płci. Polska 2007”. Jego autorki, wpisując się w założenia programu *Gender Mainstreaming*, postawiły sobie za cel zrekonstruowanie fenomenu społecznych (nie) równości w Polsce. Tytułowa „równość płci”, rozumiana jako „stan, w którym przedstawicielom obu płci przypisuje się taką samą wartość społeczną, równe prawa i obowiązki, oraz gdy mają równy dostęp do zasobów (środki finansowe, szanse rozwoju), z których mogliby korzystać” (Chołuj, Rawłuszko, 2007 za Polityka równości płci. Podręcznik, 2006), sugerowała, iż naszkicowana w jego ramach mapa omawianych nierówności zostanie zaprezentowana z co najmniej dwóch komplementarnych względem siebie perspektyw, wyznaczonych przez dychotomiczną istotę ludzkiej płci. Tymczasem fakt nieobejmowania należytą atencją badawczą społecznej sytuacji Polaków stał się bezpośrednią przyczyną prawie całkowitego wykluczenia mężczyzn z charakteryzowanego raportu. I choć w tej sytuacji trudno jest uznać, żeby wskazana publikacja udzielała obiektywnej odpowiedzi na pytanie o stan społecznej nierówności płci, to jednak jej wymowa przybiera charakter nadzwyczaj konkretny. Podczas gdy biologicznie determinowana płeć wraz z narastającą wokół niej siecią społeczno-kulturowych regulacji staje się przyczyną gorszego traktowania kobiet w ponad jedenastu dziedzinach ich społecznego funkcjonowania, milcząca nieobecność mężczyzn pozwala na wysunięcie stwierdzenia, iż tego rodzaju niesprawiedliwość w zasadzie ich nie dotyczy. W tej sytuacji można więc zauważyć, że „naukowe perypetie współczesnej męskości” wikłają się w te same paradoksy, co niegdysiejsze sposoby ujmowania kobiet. Stereotypowe wyobrażenie o kondycji nosicieli męskiej płci spycha jej zagadnienie poza firmament aktualnie dostrzeganych problemów wartych rozwiązania. Z tego też względu zasadniczym podmiotem badań stają się kobiety, a wiedza o przedstawicielach „drugiej płci” konstruowana jest poprzez odniesienie do coraz bardziej kobiecych standardów egzystowania (por. Renzetti, Curran. 2005).

W podsumowaniu można zatem stwierdzić, że pozostawanie w siłach stypizowanej płciowo inspiracji badawczej odzwierciedla fakt, że żaden z członków danego społeczeństwa nie pozostaje wolnym od funkcjonujących w jego ramach stereotypów i skryptów poznawczych, korespondujących z dookreślonym sposobem ujmowania ludzkiej płci (Mandal, 2000). Dokonywane w celu ich zdemistyfikowania analizy paradoksalnie sankcjonują oparty na ich istocie obraz płci. Wytwarzana w tym względzie wiedza spełnia więc dwójakiego rodzaju funkcje. Z jednej strony bywa utożsamiana z efektywnym narzędziem walki ze społeczno-kulturowymi ograniczeniami powstającymi wokół biologicznego wymiaru płci, z drugiej, następujący w ich ramach proces nazywania i wyjaśniania coraz bardziej nieprzeniknionej rzeczywistości płci kryje w sobie potencję legitymizowania właśnie takiej jej wersji.

Bibliografia

- Adamiak E. (2004). *Feminizm*. W: B. Szlachta (red.), *Słownik społeczny*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Amsterdamski S. (1984). *Kryzys scjentyzmu*. W: S. Nowak (red.), *Wizje człowieka i społeczeństwa w teoriach i badaniach naukowych: tom studiów*. Warszawa: PWN.
- Arcimowicz K. (1997). *Współcześni mężczyźni. Przegląd problematyki badań*. W: J. Brach-Czaina (red.) *Od kobiety i mężczyzny i z powrotem: rozważania o płci w kulturze*. Białystok: Trans Humana.
- Arcimowicz K. (2003). *Obraz mężczyzny w polskich mediach. Prawda, fałsz, stereotyp*. Gdańsk: GWP.
- Arcimowicz K. (2008). *Wizerunek ojca w polskich mediach na przełomie XX i XXI wieku*. W: M. Fuszara (red.) *Nowi mężczyźni. Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Badinter E. (1993). *XY – tożsamość mężczyzny*. Warszawa: W.A.B.
- Banaszak E., Czajkowski P. (red.) (2008). *Moralne obrazy. Społeczne i socjologiczne (de)konstrukcje seksualności*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Bator J. (2001). *Feminizm, postmodernizm, psychoanaliza: filozoficzne dylematy feministek „drugiej fali”*. Gdańsk: „Słowo/Obraz Terytoria”.
- Bauman Z. (2007a). *Płynne czasy. Życie w epoce niepewności*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Bauman Z. (2007b). *Płynne życie*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Bem S. (2000). *Kobiecość i męskość. O różnicach wynikających z płci*. Gdańsk: GWP
- Biedroń M. (2008). *Czemu „winien” jest feminizm? Dylematy związane z redefinicją ról rodzinnych i społecznych kobiety*. W: W. Muszyński, E. Sikora (red.) *Miłość, wierność i uczciwość na rozstajach współczesności. Kształt rodziny współczesnej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Bly R. (1993). *Żelazny Jan: rzecz o mężczyznach*. Poznań: Wydawnictwo „Rebis”.
- Bogucka M. (2005). *Gorsza płeć: kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Boski P. (2006). *Męskość – Kobiecość jako wymiar kulturowy. Koncepty – problemy – pytania – badania*. W: A. Chybicka, M. Kaźmierczak (red.) *Kobieta w kulturze – kultura w kobiecie. Studia interdyscyplinarne*. Kraków: „Impuls”.

- Brach-Czaina J. (1997) (red.). *Od kobiety do mężczyzny i z powrotem: rozważania o płci w kulturze*. Białystok: Trans Humana.
- Brannon L. (2002). *Psychologia rodzaju. Kobiety i mężczyźni: podobni czy różni*. Gdańsk: Wydawnictwo GWP.
- Buczkowski A. (1997). Dwa różne światy, czyli jak socjalizuje się dziewczynkę i chłopca. W: J. Brach-Czaina (red.) *Od mężczyzny do kobiety i z powrotem. Rozważania o płci kulturowej*. Białystok: Trans Humana.
- Buczkowski A. (2005). *Spoleczne tworzenie ciała, płeć kulturowa i płeć biologiczna*. Kraków: Universitas.
- Budrowska B. (1997). Macierzyństwo. Instytucja totalna. W: J. Brach-Czaina (red.) *Od kobiety i mężczyzny i z powrotem: rozważania o płci w kulturze*. Białystok: Trans Humana.
- Buksiński T. (1999). Sfera publiczna. W: E. Pakszys, W. Heller (red.) *Humanistyka i płeć. Publiczna przestrzeń kobiet. Obrazy dawny i nowe*. Poznań: UAM.
- Butler J. (1995). Podmioty płci/ płciowości/ pragnienia. W: B. Limanowska, T. Oleszczuk (red.) *Spotkania feministyczne*. Warszawa: Fundacja Ośka.
- Butler J. (2007). Akty performatywne a konstrukcja płci kulturowej. Szkic z zakresu fenomenologii i teorii feminizmu. W: M. Dobrowolski, R. Pruszczyński (red.) *Lektury inności. Antologia*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Butler J. (2008). *Uwikłani w płeć*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Castells M. (2008). *Siła tożsamości*. Warszawa: WN PWN.
- Chmura-Rutkowska I., Ostrouch J. (2006). *Mężczyźni na przełęczy życia. Studium socjopedagogiczne*. Kraków: „Impuls”.
- Chołuj B. (red.) (2007). *Polityka równości płci. Polska 2007. Raport*. Warszawa.
- Chomczyńska-Rubacha M. (red.) (2006). *Role płciowe. Socjalizacja i rozwój*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Chomczyńska-Rubacha M. (2006). *Role płciowe. Kultura i edukacja*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi.
- Chomczyńska-Rubacha M. (2006). Wstęp. Kulturowe konteksty pedagogicznych badań nad edukacją rodzajową. W: M. Chomczyńska-Rubacha (red.) *Role płciowe. Kultura i edukacja*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Chomczyńska-Rubacha M. (2007) (red.). *Teoretyczne perspektywy badań nad edukacją rodzajową*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Chomczyńska-Rubacha M. (2008). Konstruowanie wiedzy o rodzaju w edukacji. *Przegląd Badań Edukacyjnych*, 7.
- Chybicka A., Kaźmierczak M. (red.) (2006). *Kobieta w kulturze – kultura w kobiecie. Studia interdyscyplinarne*. Kraków: „Impuls”.
- Chybicka A., Pastwa-Wojciechowska B. (2009). *Kobiecość w obliczu zmian. Studia interdyscyplinarne*. Kraków: „Impuls”.
- Cieniuch S. (2008). Kryzys męskości jako zmiana tradycyjnego paradygmatu. W: A. Radomski, B. Truchlińska (red.) *Męskość w kulturze współczesnej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

- Ciżko K. (2006). Kościół, kino, rówieśnicy – determinanty socjalizacji w filmie Pedro Almodovara "Złe wychowanie". W: M. Chomczyńska-Rubacha (red.) *Role płciowe. Kultura i edukacja*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Cohn-Bendit D., Dammann R. (red.) (2008). *Maj 68. Rewolta*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej
- Cylkowska-Nowak M. (2000) (red.). *Edukacja. Społeczne konstruowanie idei i rzeczywistości*. Poznań: Wydawnictwo Wolumin s. c.
- Dąsal M. (2008). Męskie inicjacje – rytuały w życiu współczesnego mężczyzny. W: A. Radomski, B. Truchlińska (red.) *Męskość w kulturze współczesnej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Duch D. (2002). O władzy w rodzinie. Prace w domu a równość związku. W: M. Fuszara (red.) *Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?* Warszawa: Wydawnictwo Przemysłowe WEMA.
- Fischer H. (2003). *Pierwsza płęć. Jak wrodzone talenty kobiet zmienią nasz świat*. Warszawa: Wydawnictwo Jacek Santorski & Co.
- Fudali R., Kowalski M. (red.) (2006). *Kobieta i mężczyzna w zawodzie nauczycielskim*. Kraków: „Impuls”.
- Fuszara M. (red.) (2002). *Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?* Warszawa: Wydawnictwo Przemysłowe WEMA.
- Fuszara M. (red.) (2008). *Nowi mężczyźni. Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Gajewska A. (2008). *Hasło: feminizm*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Gąsiorek P. (2000). Postfeminizm, popfeminizm, anty-antyfeminizm... czyli o dalszym (p)oszukiwaniu kobiety. W: M. Cylkowska-Nowak (red.) *Edukacja. Społeczne konstruowanie idei i rzeczywistości*. Poznań: Wydawnictwo Wolumin s. c.
- Giddens A. (2006). *Przemiany intymności. Seksualność we współczesnych społeczeństwach*. Warszawa: WN PWN.
- Giddens A. (2007). *Socjologia*. Warszawa: WN PWN.
- Glover D., Kaplan C. (2007). Płeć kulturowa a nauka o płci. W: M. Dobrowolski; R. Pruszczyński (red.) *Lektury inności. Antologia*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Głazewska E. (2004). Asymetria w kulturowej ewaluacji płci – podstawowe dychotomie: natura/kultura, sfera prywatna/sfera publiczna, reprodukcja/produkcja. W: A. Kuczyńska, E. K. Dzikowska (red.) *Zrozumieć płeć. Studia interdyscyplinarne II*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Gontarczyk E. (1995). *Kobiecość i męskość jako kategorie społeczno-kulturowe w studiach feministycznych. Perspektywa socjologiczno-pedagogiczna*. Poznań: Wydawnictwo Eruditus s. c.
- Graff A. (2003). *Świat bez kobiet. Płeć w polskim życiu publicznym*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- Graff A. (2004). Feminizm na rozstajach: między polityką, kulturą a nauką. W: I. Krzeziński (red.) *Socjologia a przemiany współczesnego świata*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Gray J. (1995). *Mężczyźni są z Marsa, kobiety z Wenus: jak dochodzić do porozumienia i uzyskiwać to, co się pragnie*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Gromkowska A. (2000). Kobiecość w rzeczywistości wirtualnej, czyli: kto chciałby być Larą Croft? W: M. Cyl-

- kowska-Nowak (red.) *Edukacja. Społeczne konstruowanie idei i rzeczywistości*. Poznań: Wydawnictwo Wolumin s. c.
- Gromkowska A. (2002). *Kobiecość w kulturze globalnej. Rekonstrukcje i reprezentacje*. Poznań: Wydawnictwo Wolumin.
- Gromkowska-Melosik A. (2008a). Indywidualizm, liberalna edukacja i paradoksy emancypacji kobiet. W: A. Gromkowska-Melosik, T. Gmerek (red.) *Problemy nierówności społecznej w teorii i praktyce edukacyjnej*. Kraków: „Impuls”.
- Gromkowska-Melosik A. (2008b). Socjalizacja, równość społeczna i przemieszczona emancypacja kobiet. Kontrowersje wokół Power Girl. W: A. Gromkowska-Melosik, T. Gmerek (red.) *Problemy nierówności społecznej w teorii i praktyce edukacyjnej*. Kraków: „Impuls”.
- Gromkowska-Melosik A. (2008c). Macierzyństwo, dyplom akademicki, i sukces zawodowy kobiet. W: A. Gromkowska-Melosik, T. Gmerek (red.) *Problemy nierówności społecznej w teorii i praktyce edukacyjnej*. Kraków: „Impuls”.
- Harris R. (1998). *Geny czy wychowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Jacek Santorski & Co.
- Hejnicka-Bezwińska T. (2008). *Pedagogika ogólna*. Warszawa: WAIp.
- Heywood A. (2007). *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*. Warszawa: WN PWN.
- Hill D. (1998). *Mężczyźni*. Warszawa: Wydawnictwo Prószyński i S-ka.
- Hryciuk R. E.; Kościańska A. (red.) (2007). *Gender. Perspektywa antropologiczna. Tom I. Organizacja społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Hulewska A. (2007). *Stereotypizacja ze względu na płeć a szanse kobiet i mężczyzn na rynku pracy*. W: J. Klebaniuk (red.) *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Eneteia.
- Humm M. (1993). *Słownik teorii feminizmu*. Warszawa: Wydawnictwo Semper.
- Hyży E. (2003). *Kobieta, ciało, tożsamość. Teorie podmiotu w filozofii feministycznej końca XX wieku*. Kraków: Universitas.
- Jacyno M. (2007). *Kultura indywidualizmu*. Warszawa: WN PWN.
- Kaari U. (1998). *Córki Ewy. Historia kobiety europejskiej*. Warszawa: Wydawnictwo 69.
- Karkowska M. (2006). Socjalizacja rodzajowa dziewcząt i chłopców a ukryty program edukacji szkolnej. W: M. Chomczyńska-Rubacha (red.) *Role płciowe. Kultura i edukacja*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Klebaniuk J. (2007) (red.). *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Eneteia.
- Kluczyńska U. (2008). „Nowe ojcostwo” w kontekście przemian męskości w kulturze współczesnej. W: W. Muszyński, E. Sikora (red.) *Miłość, wierność i uczciwość na rozstajach współczesności. Kształt rodziny współczesnej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kobiety* (2005). Kielce: Akademia Ekonomiczna w Krakowie.
- Kobiety w Polsce* (2003). Raport Centrum Praw Kobiet.
- Kobiety w Polsce. Raport* (2007). Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.

- Kocik L. (2006). *Rodzina w obliczu wartości i wzorów życia ponowoczesnego świata*. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
- Kozielecki J. (2000). *Koncepcje psychologiczne człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Krzak Z. (2007). *Od matriarchatu do patriarchatu*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Krzemiński I. (red.) (2004). *Socjologia a przemiany współczesnego świata*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Kurzępa J. (2006). Feminizacja zawodu nauczycielskiego i jej konsekwencje socjalizacyjne. W: R. Fudali, M. Kowalski (red.) *Kobieta i mężczyzna w zawodzie nauczycielskim*. Kraków: „Impuls”.
- Luckmann T., Berger P. (1983). *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*. Warszawa: PIW.
- Łaciak B. (2008). Medialny obraz mężczyzn w relacjach małżeńskich. W: M. Fuszara (red.) *Nowi mężczyźni. Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Łysak A., Zierkiewicz E. (2007). Medykalizacja ciała i zdrowia kobiet jako odmiana nierówności. W: J. Klebaniuk (red.) *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Eneteia.
- Małachowski R. (2006). Integralność jako edukacyjny regulator rozumienia pojęć: mężczyzna i kobieta. W: R. Fudali, M. Kowalski (red.) *Kobieta i mężczyzna w zawodzie nauczycielskim*. Kraków: „Impuls”.
- Mały rocznik statystyczny* (2008). Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- Mandal E. (2000). *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Mandal E. (2004). Pojmowanie fenomenu płciowości w psychologii. W: A. Kuczyńska, E. K. Dzikowska (red.) *Zrozumieć płć. Studia interdyscyplinarne II*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Mandal E. (red.) (2007). *W kręgu gender*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Marody M., Giza-Poleszczuk A. (2004). *Przemiany więzi społecznych: zarys teorii zmiany społecznej*. Warszawa: Scholar.
- Marshall G. (2004). *Słownik socjologii i nauk społecznych*. Warszawa: WN PWN.
- Martin E. (2007). Jajo i plemnik. Naukowy romans. W: E. Hryciuk, A. Kościańska (red.) *Gender. Perspektywa antropologiczna*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Mądrzycki T. (2002). *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Melosik Z. (1993). „Epistemologia” postmodernizmu. W: Z. Kwieciński (red.) *Nieobecne dyskursy*, cz. III. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Melosik Z. (1996). *Tożsamość, ciało i władza: Teksty kulturowe jako konteksty pedagogiczne*. Poznań-Toruń: Wydawnictwo: Edytor s. c.
- Melosik Z. (2000). Kultura instant – paradoksy pop-tożsamości. W: M. Cylkowska-Nowak (red.) *Edukacja. Społeczne konstruowanie idei i rzeczywistości*. Poznań: Wydawnictwo Wolumin s. c.
- Melosik Z. (2006). *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*. Kraków: „Impuls”.
- Melosik Z. (2007). Modernizm, postmodernizm, feminizm. Teoretyczne konfrontacje. W: M. Chomczyńska-Rubacha (red.) *Teoretyczne perspektywy badań nad edukacją rodzajową*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.

- Michalik B. M. (1992). *Kronika kobiet*. Warszawa: Wydawnictwo Kronika.
- Miluska J., Pakszys E. (1995) (red.). *Humanistyka i płeć. Studia kobiece z psychologii, filozofii i historii*. T. I. Poznań: UAM.
- Mizielnińska J. (1997). Matki, żony, kochanki, czyli tak nas widzą. Kobieta jako przedmiot i podmiot reklamy. W: J. Brach-Czaina (red.) *Od mężczyzny do kobiety i z powrotem. Rozważania o płci kulturowej*. Białystok: Trans Humana.
- Moir A., Jessel D. (2007). *Płeć mózgu: o prawdziwej różnicy między mężczyzną i kobietą*. Warszawa: PIW.
- Muszyński W., Sikora E. (red.) (2008). *Miłość, wierność i uczciwość na rozstajach współczesności. Kształt rodziny współczesnej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Nowak S. (red.) (1984). *Wizje człowieka i społeczeństwa w teoriach i badaniach naukowych: tom studiów*. Warszawa: PWN.
- Nowak S. (1984). Odmiany filozofii nauki. W: S. Nowak (red.) *Wizje człowieka i społeczeństwa w teoriach i badaniach naukowych: tom studiów*. Warszawa: PWN.
- Okoń W. (2001). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Pakszys E. (1995). Płeć a rozwój nauki. Problemy epistemologii feministycznej. W: J. Miluska, E. Pakszys (red.) *Humanistyka i płeć. Studia kobiece z psychologii, filozofii i historii*. T. I. Poznań: UAM.
- Pakszys E., Heller W. (red.) (1999). *Humanistyka i płeć. Publiczna przestrzeń kobiet. Obrazy dawny i nowe*. T. III. Poznań: UAM.
- Pankowska D. (2005). *Wychowanie a role płciowe*. Gdańsk: Wydawnictwo GWP.
- Pauluk D. (2005). *Modele ról kobiety w podręcznikach do wychowania seksualnego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Radomski A. (2008). Desymbolizacja męskości we współczesnych kulturach Zachodu. W: A. Radomski, B. Truchlińska (red.) *Męskość w kulturze współczesnej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Radomski A., Truchlińska B. (red.) (2008). *Męskość w kulturze współczesnej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Reber A. S., Reber E. S. (2005). *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Renzetti C. M., Curran, D. J. (2005). *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*. Warszawa: WN PWN.
- Rudek I. (2006). O potrzebie identyfikacji chłopców z osobą nauczyciela mężczyzny. W: R. Fudali, M. Kowalski (red.) *Kobieta i mężczyzna w zawodzie nauczycielskim*. Kraków: „Impuls”.
- Rutkowiak J. (2005). „Pulsujące kategorie” jako wyznaczniki mapy odmian myślenia o edukacji. W: T. Hejnicka-Bezwińska, R. Leppert (red.) *Ewolucja ogólności w dyskursach pedagogicznych*. Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.
- Sax L. (2007). *Boys Adrift. The Five Factors Driving the Growing Epidemic of Unmotivated Boys and Underachieving Young Man*. New York: Basic Books.
- Siemińska R. (red.) (1997). *Portrety kobiet i mężczyzn*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Sobczyńska D. (1995). Macierzyństwo. Wartości i dylematy. W: J. Miluska, E. Pakszys (red.) *Humanistyka i płeć. Studia kobiece z psychologii, filozofii i historii*. Poznań: UAM.

- Sociologia. Przewodnik encyklopedyczny* (2008). Warszawa: WN PWN.
- Stawiak-Ososińska M. (2008). *Poneżna, uległa, akurata. Ideal i wizerunek kobiety polskiej pierwszej połowy XIX wieku (w świetle ówczesnych poradników)*. Kraków: „Impuls”.
- Strykowska M. (1999). Kobiety w zarządzaniu. Społeczne i psychologiczne uwarunkowania pełnienia przez kobiety funkcji menedżerskich. W: E. Pakszys, W. Heller (red.) *Humanistyka i płeć. Publiczna przestrzeń kobiet. Obrazy dawny i nowe*. T. III. Poznań: UAM.
- Strykowska M. (2006). Perspektywy zawodowego funkcjonowania kobiet. W: M. Chomczyńska-Rubacha (red.) *Role płciowe. Socjalizacja i rozwój*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Szlachta B. (2004). *Słownik społeczny*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Szlendak T. (2005). *Leniwe maskotki, rekiny na smyczy: w co kultura konsumpcyjna przemieniła mężczyzn i kobiety*. Warszawa: Jacek Santorski & Co.
- Sztompka P. (2006). *Sociologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Szyszka M. (2008). Męska kobieta czy kobiecy mężczyzna – role małżeńsko-rodzinne we współczesnej rodzinie polskiej. W: W. Muszyński, E. Sikora (red.) *Miłość, wierność i uczciwość na rozstajach współczesności. Kształt rodziny współczesnej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Ślęczka K. (1999). *Feminizm. Ideologie i koncepcje społeczne współczesnego feminizmu*. Katowice: Wydawnictwo Książnica.
- Thorne T. (1995). *Słownik pojęć kultury postmodernistycznej: mody, kultury, fascynacje*. Warszawa: Wydawnictwo Muza.
- Titkow A. (1998). Feminizm. W: J. Mucha; J. Szacki, M. Ziółkowski, H. Kubiak, G. Lissowski, K. W. Frieachke (red.) *Encyklopedia socjologii*. T. I. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Titkow A. (2007). *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość, zmiana, konteksty*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Titkow A., Domański H. (1995) (red.). *Co to znaczy być kobietą w Polsce*. Warszawa: IFiS PAN.
- Trawińska M. (2008). Feministyczne fantazmaty. Kilka uwag o kłopotliwym podziale sex/gender. W: E. Banaszak; P. Czajkowski (red.) *Moralne obrazy. Społeczne i socjologiczne (de)konstrukcje seksualności*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Uliński M. (2001). *Kobieta i mężczyzna: dzieje refleksji filozoficzno-społecznej*. Kraków: Wydawnictwo Aureus.
- Vance C. S. (2007). Konstruktywizm społeczny. Kłopoty z historią seksualności. W: Hryciuk R. E., Kościńska A. (red.) *Gender. Perspektywa antropologiczna. T. II Kobiecość, męskość, seksualność*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Waszkiewicz E. (2007). Prawne i instytucjonalne formy przeciwdziałania dyskryminacji kobiet w Polsce (2001-2005). W: J. Klebaniuk (red.) *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Eneteia.
- Węglowska-Rzepa K., Grudzińska A., Kozłowska M. (2007). Możliwości godzenia życia rodzinnego i zawodowego przez kobiety przebywające na urlopach wychowawczych. W: J. Klebaniuk (red.) *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*. Warszawa: Wydawnictwo „Eneteia”

- White S. (2008). *Równość*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Wiśniewska-Szałek A., Wiśniewska D. (2007). Szowinizm płci na stanowiskach kierowniczych. Propagowanie kobiecego stylu zarządzania. W: J. Klebaniuk (red.) *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Eneteia.
- Witkin G. (1997). *Stres męski: jak przetrwać stres w latach dziewięćdziesiątych*. Poznań: Rebis.
- Wojciszke B. (red.) (2004). *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenie na różnice*. Gdańsk: Wydawnictwo GWP.
- Wódcz K. (red.) (2004). *Płeć w zwierciadle mass-mediów*. Kraków: Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej.
- Wybacz B. (2008). Czy męska dominacja opada? Kilka uwag o kondycji człowieka między fallusem a penisem. W: A. Radomski, B. Truchlińska (red.) *Męskość w kulturze współczesnej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Zaworska-Nikoniuik D. (2008). *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek;
- Zierkiewicz E., Łysak A. (2006). „Harry Potter” i tradycyjny świat podziałów płciowych. W: M. Chomczyńska-Rubacha (red.) *Role płciowe. Kultura i edukacja*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Zimbardo P. G. (2002). *Psychologia i życie*. Warszawa: WN PWN.
- Żarnowska A., Szwarc A. (red.) (1992). *Kobieta i edukacja na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*. Warszawa: Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego.
- Żarnowska A., Szwarc A. (red.) (2006). *Kobieta i rewolucja obyczajowa. Społeczno-kulturowe aspekty seksualności. Wiek XIX i XX*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.

Summary

Constructing scientific knowledge about the phenomenon of human sex/gender

This article is an attempt to draw/attract attention to the specifications of gender scientific discourse. The assumption that it is one of the ways of constructing typically Polish gender reality the author represents perspectives occurring with its framework, their key ways of sex/gender perception and the effects of this state of affairs.